

Vredesoperaties en de terugkeer van de oorlog

Ben Schoenmaker, verbonden aan het Nederlands Instituut voor Militaire Historie, is sinds 1 januari 2012 bijzonder hoogleraar Militaire Geschiedenis aan de Universiteit Leiden. Hij zal zich in die functie onder meer richten op de geschiedenis van vredesoperaties. Op 29 oktober hield hij in Leiden zijn oratie, die de redactie van de *Militaire Spectator* van belang acht voor de lezers en daarom integraal publiceert.

De hoofdredacteur

Prof. dr. B. Schoenmaker*

Medio september 1988 was het in veel treinstations in Nederland een komen en gaan van jongemannen. Gekleed in groen gevechtspak en met een plunjebaal over de schouder, haastten zij zich naar hun legeronderdeel. Deze dienstplichtige reservisten – 6.000 man in totaal – waren terug onder de wapenen geroepen om in West-Duitsland te gaan deelnemen aan een grote landmachtoefening met de naam *Free Lion*. Alles bij elkaar deden circa 33.000 Nederlandse militairen aan deze oefening mee, plus nog eens 10.000 man uit andere NAVO-landen. In een oefengebied ten zuiden van Hannover vochten deze troepen, verdeeld over een aanvallende en een verdedigende partij, een week lang een schijnoorlog uit, onder toezienend oog van tientallen scheidsrechters die nauwgezet de puntentelling bijhielden. Het zal u niet verbazen dat de gesimuleerde agressie uit het oosten kwam – vanachter het IJzeren Gordijn –, van een fictieve mogend-

heid die, politiek neutraal, Groenland werd genoemd. Om dit typische Koude-Oorlogsbeeld nog wat verder in te kleuren: de landmacht rukte uit met 12.500 wielvoertuigen, 1.300 pantservoertuigen en 450 tanks, terwijl ook de luchtmacht luidruchtig van de partij was.¹

Deze oefening, bedoeld om indruk te maken, had tegelijkertijd iets onwerkelijks. Dat gold zeker voor die 6.000 herhalers die, tijdelijk uit hun vredige burgerbestaan gerukt, plots moesten figureren in een in scène gezet oorlogsspel. Onwerkelijk ook omdat te midden van dit militaire machtsvertoon de bewoners van het oefengebied, alsof er niets aan de hand was, onverstoorbaar hun dagelijkse bezigheden bleven verrichten. Om de bevolking te ontzien en het milieu en de natuur te sparen, waren de troepen trouwens wel aan talrijke vredesbepalingen gebonden, en wel zozeer dat het realiteitsgehalte van de oefening erdoor in het gedrang kwam.² Ook dat gaf *Free Lion* iets onwerkelijks, maar onwerkelijk was de oefening toch vooral omdat de militairen een oorlog nabootsten waarvan, mocht hij ooit uitbreken, niemand zich een voorstelling kon maken. Dat er niet veel zinnigs viel te zeggen over wat er zou gebeuren als het Oost-Westconflict tot

* Mijn dank gaat uit naar mijn NIMH-collega's dr. T.W. Brocades Zaalberg, dr. A. ten Cate, prof. dr. J. Hoffenaar, drs. M.E. Horr e en drs. P.H. Kamphuis voor hun commentaar op een eerdere versie van deze tekst.

1 J. Hoffenaar en B. Schoenmaker, *Met de blik naar het Oosten. De Koninklijke Landmacht 1945-1990* (Den Haag, SDU Uitgeverij, 1994) 416. M.J.H. Bevers, 'Legerkorpsoefening 1988 Free Lion', *Militaire Spectator* 157 (1988) (9) 399-406.

2 'De laatste grote FTX?', *Militaire Spectator* 157 (1988) (9) 397-398.

FOTO BIELDRANK NIMH

Tijdens de oefening Free Lion ging de Duitse burgerbevolking in het oefengebied onverstoord verder met de dagelijkse bezigheden

een gewelddadige ontlading zou komen, leek overigens niet bezwaarlijk. De NAVO-strategie was er immers één van zuivere afschrikking. De militairen hadden de paradoxale taak de potentiële vijand er continu van te overtuigen dat zij in staat en bereid waren zo nodig de wapens op te nemen, met als enige doelstelling zo de oorlog te helpen voorkomen. Oorlog was voor hen een abstracte dreiging die zij op veilige afstand moesten houden.

Wie de oorlog wel van nabij hadden beleefd, waren de Nederlandse militairen die tussen 1979 en 1985 in Zuid-Libanon hadden gediend, als leden van de VN-vredesmacht UNIFIL. Zij maakten de oorlog mee in een verschijningsvorm die sterk afweek van de oorlog waarop de landmacht zich in Europa voorbereidde. De strijd in Libanon liet zich lastig typeren. Begrippen als burgeroorlog, guerrilla, gods-

diensttwist en terrorismebestrijding dekten alle maar een deel van de complexe werkelijkheid. Minstens zo verwarrend was de positie van de VN-militairen in Libanon. *Peacekeeping* kon men hun taak bezwaarlijk noemen, want er heerste geen vrede – zelfs geen wapenstilstand – en er viel dus niets te handhaven. De vrede afdwingen (*peace enforcing*) was evenmin mogelijk, niet zozeer omdat het mandaat van UNIFIL dit verbood, maar omdat – te beginnen bij de Veiligheidsraad – de politieke wil ontbrak om de strijdende partijen tot de orde te roepen.³ Het was daarom maar goed dat Nederland zonder hooggestemde verwachtingen aan het UNIFIL-avontuur was begonnen, want anders was de frustratie over het uitblijven van enig tastbaar resultaat stellig groot geweest. De landmachtleiding had sowieso nooit enig heil in deze vredesmissie gezien en zij reageerde dan ook opgelucht toen de Nederlandse regering in 1985 een punt achter de deelname aan UNIFIL zette. Met een gevoel van ‘dit nooit meer’ vond de landmacht het niet nodig de VN-ervaring in Libanon aan een evaluatie te onderwerpen.⁴

³ Ben Schoenmaker en Herman Roozenbeek (red.), *Vredesmacht in Libanon. De Nederlandse deelname aan UNIFIL 1979-1985* (Amsterdam, Uitgeverij Boom, 2004) 241-248.

⁴ J.A. Konst, ‘Lessen van vredesoperaties’, *Militaire Spectator* 166 (1997) (2) 54-56.

Wat telde, was dat het leger zich weer volledig aan zijn Koude-Oorlogstaak kon gaan wijden.

Nog één opmerking over oefening Free Lion. Er was namelijk nog iets onwerkelijks aan. Dit grimmig ogende militaire schouwspel werd opgevoerd tegen een achtergrond van snel verbeterende betrekkingen tussen Oost en West. Michail Gorbatsjovs toenaderingspolitiek had in 1988 reeds haar eerste vruchten afgeworpen, waardoor oorlog in Europa verder weg leek dan ooit. Met terugwerkende kracht zou vooral dit beeld van de oefening beklijven: het beeld van het zich teweerstellen tegen een dreiging die meer schijn dan werkelijkheid was. Een gebalde vuist tegen een reus op lemen voeten. Dit beeld is natuurlijk grotendeels een constructie achteraf, met dank aan de opzienbarende reeks politieke omwentelingen die zich in het najaar van 1989 in Oost-Europa voltrok. En voor wie huiverig was aan de val van de Berlijnse Muur onmiddellijk historische waarde toe te kennen: de kettingreactie van gebeurtenissen die erop volgde – de Duitse eenwording, de opheffing van het Warschaupact en de implosie van de Sovjet-Unie – maakte aan alle twijfel een einde. De Koude Oorlog was verleden tijd. Daarmee leek ook de kans op een grootschalig militair conflict in Europa volledig verdampt. Generaals, in binnen- en buitenland, die ernstig waarschuwden dat de geschiedenis leerde dat op een periode van ontspanning onherroepelijk, vroeg of laat, weer een tijd van militaire dreiging zou volgen, werden niet gehoord. Zij waren roependen in de woestijn.⁵

Deze generaals moesten machteloos toezien hoe het einde van de Koude Oorlog diep ingreep in de legers die zij hadden opgebouwd. Omdat het vertrouwde vijandbeeld was verkruid, kwamen in alle NAVO-landen de strijdkrachten in een identiteitscrisis terecht. Zeker voor de Koninklijke Landmacht voelde het alsof de bodem onder haar bestaan was weggeslagen. Voor het leger, en voor de krijgsmacht in het algemeen, brak er een nieuw en onzeker tijdperk aan, waarin zich al snel twee ontwikkelingslijnen aftekenden. De krijgsmacht werd flink verkleind, als direct antwoord op de spectaculair verbeterde veiligheidssituatie in Europa. En

FOTO: BEELDBANK NIMH

Een wachtpost van Dutchbatt in Libanon

daarnaast voltrok zich gelijktijdig een proces van herstructurering, met als doel de gehele krijgsmacht geschikt te maken voor het leveren van bijdragen aan vredesoperaties. Deze omvorming was niet voor niets, want Nederlandse militairen zijn vanaf 1990 met de regelmaat van de klok op uitzending gestuurd. Net als de Libanongangers vóór hen maakten zij daarbij kennis met de soms rauwe realiteit van de oorlog. Via hen raakte Nederland actief betrokken bij conflicten ver van het eigen grondgebied. Via hen kwam Nederland weer in aanraking met het verschijnsel oorlog, met het gebruik van geweld en met de consequenties daarvan, waaronder het verlies van mensenlevens. Deze vredesoperaties hebben dan ook een enerverend nieuw hoofdstuk aan de militaire geschiedenis van ons land toegevoegd; een hoofdstuk waaraan ik de komende jaren, conform mijn leeropdracht, aandacht wil besteden, mij daarbij gesterkt wetend door de verwachting dat ook het Nederlands Instituut voor Militaire Historie een zwaartepunt zal blijven leggen bij onderzoek naar het recente operationele optreden van de krijgsmacht.

Vredesoperaties en historisch onderzoek: naar goed militair gebruik wil ik dit onderzoeksveld

5 In Nederland vervulde vooral generaal A.K. van der Vlis deze rol. Zie bijvoorbeeld: Jan Schoeman (red.), *Nooit meer vechten? Beschaving, technologie en toepassing van militair geweld* (Den Haag, Stichting Maatschappij en Krijgsmacht, 1996) 78.

eerst eens grondig verkennen. Een eerste blik op dit terrein toont ons een verbrokkeld landschap van allerlei aparte missies die stuk voor stuk een *casestudy* waard zijn, maar die verder weinig met elkaar van doen lijken te hebben. Bij nadere beschouwing blijkt het onderzoeksveld echter toch meer één geheel te vormen dan op het eerste gezicht lijkt. Alle vredesoperaties, hoe verschillend zij verder ook zijn, hebben namelijk drie belangrijke kenmerken met elkaar gemeen. In de eerste plaats is een vredesoperatie altijd een militaire interventie van buitenaf in een gebied waar een gewapend conflict heerst of dreigt; in de tweede plaats is zij steevast een multinationale onderneming, meestal geleid door een internationale organisatie als de VN, de NAVO of de EU; en in de derde plaats is zij te typeren als een *war of choice*, in de zin dat landen een keuzevrijheid hebben om te besluiten of zij wel of niet deelnemen, en zo ja, hoe zij deelnemen. Uit deze drieledige karakteristiek vloeit een reeks problemen en vragen voort, die op alle vredesoperaties van toepassing zijn en daardoor het onderzoek op dit terrein de nodige samenhang kunnen geven. Een aantal daarvan wil ik nader met u verkennen, waaronder het probleem dat onderzoek naar vredesoperaties, ondanks hun internationale setting, vaak nog sterk nationaal gericht is. Tevens zal ik ingaan op de vraag – de fundamentele vraag – hoe landen met het oog op de keuzevrijheid die zij hebben, besluiten aan welke missies zij wel en niet meedoen en hoe zij daarbij omgaan met de militaire risico's van doden en gedood worden in operaties waaraan zij slechts in beperkte mate gecommiteerd zijn.

Dit risicovraagstuk, dat mijns inziens het centrale dilemma bij vredesoperaties is, hangt nauw samen met de vraag op welke wijze en in welke mate een samenleving bereid is haar krijgsmacht geweld te laten toepassen en te laten incasseren. Alleen al daarom vereist histo-

risch onderzoek naar vredesoperaties een brede aanpak, waarbij men oog moet hebben voor de vraag hoe vanuit de maatschappij het doen en laten van de krijgsmacht is beïnvloed. Dat is een groot thema waarvan ik vandaag slechts enkele contouren kan schetsen. Ik zal dat doen aan de hand van de aan de militaire sociologie ontleende these van de *post-military society*, die betoogt dat in de afgelopen decennia de maatschappelijke positie van de westerse krijgsmachten drastisch is veranderd, met onder meer grote gevolgen voor de sociaal-culturele bandbreedte waarbinnen krijgsmachten kunnen opereren.⁶ Met gevolgen ook voor dat risicovraagstuk. De ontwikkeling in de richting van die *post-military society* – ik licht dit begrip straks nader toe – was al lang voor het einde van de Koude Oorlog in gang gezet, waaruit blijkt dat het jaar 1990 niet in alle opzichten als een cesuur is te beschouwen. Over de breuk heen lopen enkele stevige lijnen die de periode ervóór en erna met elkaar verbinden. Naast verandering was er, met excuus voor de gemeenplaats, wel degelijk ook continuïteit. Vanuit die optiek maak ik een begin met mijn verkenning.

Die continuïteit geldt bijvoorbeeld de financiën. Na de val van de Muur klonk onmiddellijk de roep om de inning van het vredesdividend. Dit was een nieuw begrip voor een oude reflex om in tijden van ontspanning de uitgaven voor leger en vloot – van oudsher de grote 'plunderaars' van de staatskas – terug te schroeven. Bezuinigd op de krijgsmacht, fors bezuinigd, was er in het verleden dan ook wel vaker. Bijvoorbeeld in de jaren twintig van de twintigste eeuw, toen overal in een oorlogsmoe Europa de militaire uitgaven op een laag pitje werden gezet. Bezien vanuit dit historisch perspectief waren de financiële aanslagen van de jaren negentig niet bijzonder zwaar. In absolute zin ondergingen de defensie-uitgaven met enige *ups and downs* zelfs een lichte stijging: van 6,4 miljard euro in 1990 naar 6,8 miljard in 1999.⁷ Overigens een stijging die, dat zij gezegd, achterbleef bij de inflatie. Bovendien liet het defensiebudget, berekend als percentage van het nationaal inkomen, in dit decennium een gestage daling zien, maar die neergaande lijn

6 Deze term is prominent aanwezig in het werk van Martin Shaw. Zie: Martin Shaw, *Post-Military Society. Militarism, Demilitarization and War at the End of the Twentieth Century* (Cambridge, Polity Press, 1991).

7 E.J. de Bakker, E.J. Westerink en R.J.M. Beeres, 'Belastinggeld voor vrede en veiligheid. Een analyse van de Nederlandse defensie-uitgaven van 1990-2007' (Research Paper FMW 08-76; Breda, 2008). Zie: <http://hbo-kennisbank.uvt.nl/>.

was een voortzetting van een trend die al langer, al sinds de jaren vijftig, bezig was zich te voltrekken. Het alsmear rijker wordende Nederland was al tijdens de Koude Oorlog verhoudingsgewijs steeds minder geld aan zijn defensie gaan besteden.⁸ Vanuit die optiek was 1990 geen breekpunt.

leving – demilitarisering – maar ook door een verburgerlijking van het militaire domein. Westerse krijgsmachten werden steeds meer gedwongen de in de maatschappij heersende wetten, regels en normen over te nemen, bijvoorbeeld op het vlak van de gelijkberechtiging van man en vrouw. Zij slaagden er steeds

slechter in om, met een beroep op hun bijzondere geweldstaak, hun culturele – sterk masculiene – eigenheid te behouden.⁹ Dit proces van verburgerlijking werd bevorderd door het feit dat in het nucleaire tijdperk legers vooral aan afschrikking deden. Want als vechten niet langer de bedoeling was, waarom zouden we de krijgsmacht dan nog als een apart bedrijf behandelen?

Ook in het geval van Nederland kondigde de post-military society zich al tijdens de Koude Oorlog aan. In het proces van verburgerlijking nam ons land zelfs een koppositie in. De lange haren van onze soldaten getuigden ervan.¹⁰

Ook kromp de krijgsmacht vanaf de jaren zestig in personeel en materieel opzicht steeds verder in. Nieuwe wapensystemen waren vaak zo duur dat zij nog maar in beperkte aantallen konden worden aangeschaft. Kwaliteit ging boven kwantiteit. Het einde van de Koude Oorlog heeft de gang naar de post-military society vervolgens flink versneld. De verklaring hiervoor was dat de landsverdediging wegviel als

De vermaatschappelijking van de krijgsmacht hield in dat de gelijkberechtiging tussen man en vrouw zich ook over het militaire domein ging uitstrekken

Deze financiële trend stond niet op zichzelf. Hij was deel van een bredere ontwikkeling die de westerse landen langzaam wegvoerde uit het tijdvak van de totale oorlog naar het tijdvak van de post-military society. Ten grondslag aan deze overgang lag een technologische ontwikkeling die leidde tot een wijze van oorlogvoorbereiding en oorlogvoering die een veel minder groot beslag op staat en samenleving legde dan in het voorbije ‘totale’ tijdperk het geval was geweest. Grote, door industriële massaproductie gevoede dienstplichtlegers transformeerden tot kleine met *high-tech* wapens uitgeruste beroepslegers. Het beheer over het militaire geweldsinstrument kwam te liggen bij specialisten: technici en managers wier vaardigheden niet typisch militair waren. Daardoor kreeg de krijgsmacht steeds meer het kenmerk van een civiel bedrijf. De post-military society kenmerkte zich dan ook niet alleen door een afname van de militaire druk op de samen-

8 De defensie-uitgaven als percentage van het Bruto Nationaal Product bedroegen in 1952 6,2 procent, in 1977 3,4 procent, in 1989 2,95 procent en in 1999 1,92 procent (Bron: CBS Statline).

9 Charles C. Moskos, John Allen Williams en David R. Segal, ‘Armed Forces after the Cold War’ in: Charles C. Moskos, John Allen Williams en David R. Segal red., *The Postmodern Military. Armed Forces after the Cold War* (New York/Oxford, Oxford University Press, 2000) 1-13.

10 Voor het vraagstuk van de snelle (geforceerde) vermaatschappelijking van de Nederlandse krijgsmacht zie: Jan der Meulen en N.P.M. Nuij, ‘Ongelofelijk maar waar. De triomf van de langharige soldaat’ in: Jan Hoffenaar, Jan van der Meulen en Rolf de Winter (red.), *Confrontatie en ontspanning. Maatschappij en krijgsmacht in de Koude Oorlog 1966-1989* (Den Haag, SDU, 2004) 110-116. Ben Schoenmaker, ‘De beroeps beproefd. De vermaatschappelijking van de krijgsmacht in de jaren zestig en zeventig’ in: *Ibidem*, 117-133.

solide bestaansgrond voor de krijgsmacht. Deze verandering maakt dat we, ondanks de gesignaleerde continuïteit, 1990 toch als een breekpunt – ja, zelfs een uniek breekpunt – in de militaire geschiedenis van ons land moeten beschouwen.¹¹ Sinds de stichting van de Republiek, eind zestiende eeuw, was de bescherming van het grondgebied immers de hoofdtaak van vooral de landstrijdkrachten geweest. Die taak was de *raison d'être* van het leger. Die taak legitimeerde sinds 1814 de dienstplicht, door Thorbecke treffend omschreven als ‘de zwaarste schuld van alle, welke de Staat aan zijn burgers oplegt’.¹² Die taak zorgde ervoor dat in de negentiende eeuw 20 tot 30 procent van de rijksbegroting een militaire bestemming kreeg, onder meer voor de bouw van de forten van de Nieuwe Hollandse Waterlinie en de Stelling van Amsterdam.¹³ En hoewel die taak sinds 1948 in bondgenootschappelijk verband werd uitgevoerd, waarbij de oude vrees voor een militaire inval geleidelijk door de moderne angst voor een kernoorlog werd overschaduwd, bleef de landsverdediging tot 1990 de hoeksteen van de defensie-inspanning.

Dus niet de verkleining van de krijgsmacht op zich maakte de jaren negentig uniek, maar het feit dat Nederland zijn defensiebeleid niet langer stelde op de klassieke dreiging van militaire agressie tegen het eigen grondgebied.

Zolang de landsverdediging de hoofdtaak van de krijgsmacht was, was de dienstplicht vrijwel onomstreden

Deze omwenteling leverde een scherp contrast op met die andere jaren van krimp, de jaren twintig. Toen werd er bezuinigd door het leger als het ware in een slapende toestand te brengen, in afwachting van een mogelijke heropleving van de oorlogsdreiging. Jaar na jaar leidde een kern van beroepsmilitairen lichten dienstplichtigen op die tezamen een groot mobilisabel bestand vormden dat in tijden van gevaar kon worden geactiveerd. In de jaren negentig gebeurde precies het omgekeerde. De krijgsmacht werd hervormd tot een kleine, parate strijdmacht, zonder nog te beschikken over het als achterhaald beschouwde vermogen zich tot een grote oorlogsomvang op te blazen door tal van reservekrachten uit de samenleving te trekken. Die 6.000 herhalers van oefening Free Lion bijvoorbeeld waren niet langer nodig: samen met vele anderen verdwenen zij uit de kaartenbak.¹⁴ Het sleutelmoment in deze militaire metamorfose was de afschaffing van de dienstplicht, die haar bestaansrecht had verloren, nu het land geen gewapende verdediging meer behoefde.¹⁵ De notie dat in het belang van de natiestaat burgerschap een militair element moest hebben, stierf daarmee een stille dood. Daarmee zette Nederland een flinke stap op weg naar de post-military society.

11 Wim Klinkert, *Van Waterloo tot Uruzgan. De militaire identiteit van Nederland* (inaugurele rede Universiteit van Amsterdam, 6 juni 2008) 26.

12 J.R. Thorbecke, *Aanteekening op de Grondwet*, II (nieuwe tweede uitgave; Den Haag, 1906) 254.

13 W. Bevaart, *De Nederlandse defensie (1839-1874)* (Den Haag, Sectie Militaire Geschiedenis, 1993) 604-605. W. Klinkert, *Het Vaderland verdedigd. Plannen en opvattingen over de verdediging van Nederland 1874-1914* (Den Haag, Sectie Militaire Geschiedenis, 1992) 479-481.

14 Michiel de Jong en Jan Hoffenaar, *Op herhaling. De Koninklijke Landmacht en haar reservisten 1945-2006* (Amsterdam, Uitgeverij Boom, 2006) 134-159.

15 Formeel werd de dienstplicht niet afgeschaft. Het heette dat de opkomstplicht werd opgeschort. In de praktijk kwam het neer op het verdwijnen van de dienstplicht. Dit alles op basis van grondwetsartikel 98 (2): 'De wet regelt de verplichte militaire dienst en de bevoegdheid tot opschorting van de oproeping in werkelijke dienst'.

De fundering van de krijgsmacht rustte vanaf nu niet langer op de noodzaak van landsverdediging maar op de wens – de politieke ambitie – om Nederland aan vredesoperaties te laten bijdragen. Mogelijkheden voor expeditionair optreden boden zich volop aan. Het einde van de Koude Oorlog had er immers toe geleid dat de Veiligheidsraad van de Verenigde Naties, de aangewezen bewaker van de internationale rechtsorde, van zijn chronische verlamming werd genezen. Dat voedde de hoop dat de VN er nu beter in zou gaan slagen overal in de wereld vrede en veiligheid te vestigen. In zijn beleidsstuk *An Agenda for Peace* uit 1992 sprak secretaris-generaal Boutros-Ghali ietwat dramatisch van een tweede kans voor de VN, een kans die de Volkenbond nooit had gekregen.¹⁶ De VN heeft die kans in zoverre benut dat zij inderdaad actiever en bemoeizuchtiger is geworden. Zo nam de Veiligheidsraad in steeds hoger tempo resoluties aan.¹⁷ Overigens niet altijd met succes. Zo was het spervuur van tientallen resoluties waarmee de raad begin jaren negentig de oorlog in voormalig Joegoslavië bestookte, vooral een proeve van onmacht.¹⁸ Maar hoe ineffectief soms ook, in een wereld waarin de Veiligheidsraad steeds vaker poogde crises en conflicten te beslechten en landen ook buiten de raad om tot militair handelen overgingen, was er voor de Nederlandse krijgsmacht in ieder geval genoeg emplooi. Zij was niet voor niets expeditionair geworden.

Enkele cijfers spreken boekdelen. Tijdens de Koude Oorlog nam Nederland aan tien vredesoperaties deel, inclusief de oorlog in Korea. Inmiddels, 22 jaar later, is dat aantal tot boven de honderd gestegen.¹⁹ Op deze lijst prijken enkele grote – en bekende – missies, zoals UNPROFOR in Kroatië en Bosnië. Daarnaast bevat zij veel kleine uitzendingen, waaronder, om één voorbeeld te noemen, de Nederlandse bijdrage aan de peacekeeping-operatie UNOMOZ in Mozambique met 24 militairen.²⁰ Tevens omvat de lijst een breed assortiment aan vormen van militair optreden: van embargoacties tot bestrijding van piraterij, van ongewapende waarnemersmissies tot *counterinsurgency*-campagnes. De verscheidenheid is zo groot dat de missies moeilijk onder één noemer zijn

te brengen en ik realiseer me dat de term ‘vredesoperatie’ vooral met betrekking tot Afghanistan wat ongelukkig is gekozen. Toch zal ik deze meer dan honderd missies met dit containerbegrip aanduiden, niet alleen om praktische redenen, maar ook omdat ik vooral wil spreken over de drie eerdergenoemde kenmerken die zij met elkaar gemeen hebben.

De eerste twee kenmerken komen er samen op neer dat een vredesoperatie is te omschrijven als een militaire bemoeienis, uitgevoerd door een coalitie van landen, in een conflict buiten hun landsgrenzen. Wanneer we deze definitie op ons laten inwerken, dan mag het opmerkelijk heten dat het historische onderzoek dat op dit terrein in binnen- en buitenland is verricht, doorgaans een sterke nationale gerichtheid heeft. Het heeft vrijwel alleen oog voor de rol die het eigen land in de operatie heeft gespeeld. Wellicht komen de onderzoekers zo tegemoet aan de wens van hun opdrachtgevers of hun lezerspubliek om vooral te worden geïnformeerd over wat hun landgenoten in den vreemde hebben volbracht. De natiestaat is wat dat betreft nog springlevend. Deze aanpak is echter wel gekunsteld, gelet op het bij uitstek internationale karakter van vredesoperaties. Daarom pleit ik ervoor de nauwe focus op de eigen nationale bijdrage te verruilen voor een weidsere blik.

Toegegeven, een vredesoperatie kan grote repercuussies hebben voor een land dat hiervoor, vaak met de beste bedoelingen, troepen beschikbaar stelt. Srebrenica is hiervan het

16 ‘An Agenda for Peace. Preventive diplomacy, peacemaking and peace-keeping’ (Report of the Secretary-General pursuant to the statement adopted by the Summit Meeting of the Security Council on 31 January 1992), A/47/277 - A/24111, 17 juni 1992. Zie: punt 75.

17 Op 1 januari 1990 stond de teller op 646 resoluties, op 1 januari 2000 op 1.284 resoluties en op 1 januari 2010 op 1.907 resoluties. Zie: www.un.org/en/sc/documents/resolutions.

18 Pieter van Rossem en Patrick Cammaert, ‘Vredesoperaties: praktijk en tekortkomingen’ in: H.J. van der Graaf, D.K. Schut en H.W. Bomert (red.), *Het vredesproces in beweging. Nieuwe uitdagingen voor VN-vredesmacht* (Nijmegen, Studiecentrum voor Vredesvraagstukken KU Nijmegen, 1994) 114.

19 Een explosieve groei, zeker als men bedenkt dat in dit getal de eveneens in frequentie toegenomen militaire hulpverleningsoperaties bij natuurrampen niet zijn opgenomen. Voor een overzicht van de operaties waaraan Nederland een bijdrage heeft geleverd zie: www.defensie.nl/nimh/geschiedenis/internationale_operaties/missieoverzicht/.

20 Christ Klep en Richard van Gils, *Van Korea tot Kabul. De Nederlandse militaire deelname aan vredesoperaties sinds 1945* (Den Haag, Sdu Uitgevers, 2005) 336-339.

FOTO BEELDBANK NIMH

Srebrenica: een Nederlandse plaats van herinnering

beste voorbeeld. Het drama dat zich daar in juli 1995 heeft voltrokken is ook Nederlandse geschiedenis geworden. Mede door de Canon van Nederland is Srebrenica in ons collectieve geheugen gegrift, terwijl zij ook als Nederlandse *lieu de mémoire* is verbeeld.²¹ De aan het NIOD verstrekte opdracht de val van de enclave te onderzoeken was ingegeven door de impliciete wens vooral de Nederlandse betrokkenheid daarbij opgehelderd te krijgen, zij het dat de auteurs van het uiteindelijke rapport betoogden dat deze opdracht hen had genoopt vooral ‘geschiedenis van de Balkan’ te schrijven.²² Dat was mijns inziens de spijker op zijn kop. Een vredesoperatie beoogt immers, in een voor de deelnemers vreemd land, een crisis, een conflict of een oorlog te beslechten dan wel beheersbaar te houden. Het onderzoek naar die operatie zal zich dan ook vooral moeten rich-

ten op de vraag welke bedoelde en onbedoelde effecten deze internationale interventie in het land van inzet heeft bewerkstelligd. Met een knipoog naar een modieus militair begrip zou ik deze benadering willen aanduiden als *an effects-based approach to history*. Overigens geen eenvoudige opgave, want zij veronderstelt een gedegen kennis van het land waarop de internationale troepenmacht haar stempel heeft trachten te drukken. En het vermogen om de vredesoperatie vanuit het perspectief van de bevolking van dat land te beschouwen.

Wie vredesoperaties louter door een nationale bril bekijkt, riskeert om nog een reden bijziendheid. In het debat over dit onderwerp duikt dikwijls het stereotiep op van de weinig martiale Nederlandse militair die is uitgerust met eigenschappen die hem zeer geschikt maken voor vredesmissies. Hij zou afkerig zijn van geweld en conflicten door overleg willen oplossen. Defensiedeskundige Rob de Wijk zei het in 2000 in *de Volkskrant* als volgt: ‘Onze krijgsmacht is redelijk zachtaardig. Daarom zijn Nederlandse militairen buitengewoon efficiënt in vredesoperaties.’²³ Toen hij dit zei, had

21 Peter Bootsma, ‘Srebrenica. Dutchbat III en de moord op 7000 moslims’ in: Wim van den Doel (red.), *Plaatsen van herinnering. Nederland in de twintigste eeuw* (Amsterdam, Bert Bakker, 2005) 472-485.

22 J.C.H. Blom, ‘Het NIOD-rapport onevenwichtig en intellectueel gemakzuchtig? Een kwestie van lezen’, *Internationale Spectator* 56-9 (september 2002) 449.

23 G. van der Wal, ‘Onze krijgsmacht is redelijk zachtaardig’. Rob de Wijk, *Volkskrant Magazine* 36 (6 mei 2000) 15.

deze perceptie door toedoen van Srebrenica inmiddels ook ruw haar keerzijde getoond, door de Nederlandse militair voor te stellen als onheroïsch, zonder wil of durf om te vechten.²⁴ Hoewel deze beelden, in hun positieve en negatieve variant, niet onweersproken zijn gebleven,²⁵ blijft de neiging om de Nederlandse militair en zijn manier van optreden eigenaardige kenmerken toe te dichten, hardnekkig. Zo is er ten aanzien van Irak en Afghanistan veel gesproken en de loftrumpet gestoken over een *Dutch Approach*, die zich in subtiliteit en *cultural awareness* zou onderscheiden van de aanpak van andere landen.²⁶ Ook dit oordeel heeft inmiddels tegenspraak uitgelokt. Vooral de these dat de *Dutch Approach* geworteld zou zijn in de verlichte wijze waarop Nederland over zijn koloniën zou hebben geheerst, lijkt onhoudbaar.²⁷

Maar daarmee is de vraag nog niet van tafel of Nederlandse militairen vredesoperaties anders of zelfs beter uitvoeren dan hun bondgenoten. Om die vraag goed te kunnen beantwoorden, is het nodig een gefundeerde vergelijking tussen de deelnemende landen te maken en de vredesoperatie meer vanuit haar kenmerk van een meestal bonte ad hoc coalitie te beschouwen. Zo krijgen we beter zicht op het boeiende vraagstuk hoe al die bondgenoten – groot en klein – met elk hun nationale agenda's en bevelslijnen samenwerken en elkaar soms ook tegenwerken. Door de vredesmacht als geheel in ogenschouw te nemen en een gedegen vergelijking tussen de diverse nationale inspanningen te maken, wordt het ook mogelijk met meer zekerheid te bepalen wat er nu werkelijk bijzonder is aan de Nederlandse wijze van optreden. We zullen dan zien of de *Dutch Approach*, waarover ook president Obama eenmaal lovende woorden sprak,²⁸ deze comparatieve exercitie zal doorstaan. Hoe dan ook krijgen we door zo'n exercitie meer zicht op de vraag in hoeverre landen beleidslijnen, ideeën en gedragingen van elkaar overnemen en daarna eventueel zelf doorontwikkelen. Dit aspect van wederzijdse beïnvloeding – van *transfer* – is tot op heden wegens de nationale verkokering van het onderzoek onderbelicht gebleven, terwijl er toch volop aanwijzingen

FOTO AVDD, G. VAN ES

De Nederlandse vredesmissie in Irak: was de *Dutch Approach* werkelijk zo bijzonder?

zijn om te veronderstellen dat bijvoorbeeld veel van de in Afghanistan toegepaste concepten en doctrines van Amerikaanse origine zijn.

Het is niet mijn bedoeling alle nationale verschillen weg te poetsen. Daarvoor is het vraagstuk van het toepassen en omgaan met geweld te sterk met ervaringen uit het verleden verweven. Zo houdt de grote voorzichtigheid waarmee de *Bundeswehr* zich na 1990 op het pad van de VN-missies begaf, alsmede de neiging van Duitse politici hun militairen vooral als goedwillende wereldburgers in uniform af te

-
- 24 Liora Sion, 'Too Sweet and Innocent for War? Dutch Peacekeepers and the Use of Violence', *Armed Forces & Society* 32-3 (april 2006) 454-457. 'Te lief voor oorlog', *HP-De Tijd*, 4 augustus 1995.
- 25 Zie bijv.: G. Teitler, 'Fransen, Nederlanders en andere krijgshaftige volken' in: Jan Schoeman (red.), *Nooit meer vechten? Beschaving, technologie en toepassing van militair geweld* (Den Haag, Stichting Maatschappij en Krijgsmacht, 1996) 17-25. Ben Schoenmaker, 'Alleen in 's lands belang. De inzet van de Nederlandse krijgsmacht door de eeuwen heen' in: Jan Hoffenaar (red.), *Nederland en zijn militaire traditie. Teksten van de militair-historische lezingen tijdens de Derde Nationale Geschiedenisdag. Gehouden op 1 november 2003, te Apeldoorn* (Den Haag, Instituut voor Militaire Geschiedenis, 2003) 6-10. Jan van der Meulen en Joseph Soeters, 'Dutch Courage: The Politics of Acceptable Risks', *Armed Forces & Society* 31-4 (zomer 2005) 537-558.
- 26 René Moelker, 'The "Dutch Approach" and the Expeditionary Formula' in: Flemming Splidsboel Hansen (red.), *The Comprehensive Approach: Challenges and Prospects* (Kopenhagen, Royal Danish Defence College Publishing House, 2009) 101.
- 27 Voor een genuanceerd oordeel over de *Dutch Approach* in Irak zie: Thijs Brocades Zaalberg en Arthur ten Cate, 'A gentle occupation: unravelling the Dutch approach in Iraq', *Small Wars and Insurgencies* 23-1 (2012) 117-143. T.W. Brocades Zaalberg, 'The Use and Abuse of the "Dutch Approach" to Counter-Insurgency' (concept-artikel).
- 28 Mark Magnier, 'Dutch Troops' Method Offers Lesson: In an Afghan Province, They've Long Followed Practices at the Heart of a New U.S. Mantra', *Los Angeles Times*, 13 November 2009.

schilderen, natuurlijk nauw verband met de gruweldaden van het Derde Rijk. Nadat Duitse militairen voor het eerst sinds 1945 in Afghanistan in gevechtsacties verwickeld waren geweest, werd het in ons buurland als schokkend ervaren dat die militairen daarover in de media geestdriftig verslag deden. Hun intense beleving van het *Soldatsein* en hun trots tot een hechte *Kampfgemeinschaft* te behoren, riepen pijnlijke associaties met de *Wehrmacht* op.²⁹ Toch moeten we zelfs het Duitse voorbeeld niet te zeer verbijzonderen. Ook in andere westerse landen is sinds de vestiging van de post-military society het gebruik van geweld door de eigen krijgsmacht met veel restricties en reserves omkleed. Ook daar voelde men de aandrang de

van een door generaal Ratko Mladic geïmponeerde overste Thom Karremans de wereld overgingen, verscheen in het blad *Foreign Affairs* een artikel van de militaire denker Edward Luttwak, getiteld 'Toward Post-Heroic Warfare'. Het stuk ging niet over Srebrenica, hoe toepasselijk wellicht ook, maar reageerde op de gebeurtenissen in Somalië in oktober 1993. Nadat achttien Amerikaanse soldaten die een VN-operatie ondersteunden, in Mogadishu waren gedood en nadat op televisie te zien was geweest hoe hun lichamen werden toegetakeld, kondigde de regering in Washington aan haar troepen uit Somalië te zullen terugtrekken, hoewel de humanitaire nood er nog allerminst was gelenigd. Geen fraai, maar wel een begrijpelijk besluit, aldus Luttwak, want er stonden in dat Afrikaanse land geen Amerikaanse belangen op het spel.³¹ Deze uitspraak geldt in beginsel voor alle vredesoperaties, omdat zij wars of choice zijn. Zij worden landen niet opgedrongen. Die hebben de keuze te besluiten of ze wel of niet deelnemen. En zo ja, om dan vervolgens te beslissen in welke mate en hoe lang ze willen meedoen.³² Dit laat onverlet dat landen flink onder diplomatieke druk kunnen worden gezet, bijvoorbeeld door de VN of de VS, om hun steentje bij te dragen of te blijven bijdragen. Zo zorgde pressie vanuit New York en Washington er in de jaren tachtig voor dat Nederland langer bij UNIFIL betrokken bleef dan het eigenlijk wilde.³³

Waarom heeft Nederland al meer dan honderdmaal ja gezegd tegen deelname aan een vredesmissie?

militair liever niet meer als een echte soldaat – een krijger – te zien.³⁰ Bovendien houdt de terughoudendheid ten aanzien van geweld nauw verband met het derde kenmerk van vredesoperaties, namelijk dat zij wars of choice zijn. Een voorbeeld: in 1995, vlak voordat de beelden

Deze keuzevrijheid, het ontbreken van een echt harde noodzaak, roept de vraag op waarom landen überhaupt aan vredesoperaties meedoen. Deelname is immers niet vrijblijvend, gelet op de risico's en de kosten. Waarom heeft Nederland al meer dan honderdmaal ja gezegd tegen een missie? Waarom liet het andere operaties juist aan zich voorbijgaan? De besluitvorming over vredesmissies is een veelbesproken onderwerp, mede omdat de Tweede Kamer er vanaf het prille begin naar heeft gestreefd meer inzicht in en invloed op dit proces te verwerven. We hebben er begrippen als Toetsingskader en Artikel 100-brief aan te danken. Hoewel het vooral staatsrechtjuristen spijt dat het parlement verzuimd heeft een formeel toestemmingsrecht op te eisen,³⁴ is de betrokkenheid

29 Tomas Kucera, 'Can "Citizen in Uniform" Survive? German Civil-Military Culture Responding to War', *German Politics* 21-1 (maart 2012) 59-67; Bernhard Chiari, 'Krieg als Reise. Neueste Militärgeschichte seit 1990 am Beispiel des militärischen und sicherheitspolitischen Wandels in Deutschland' in: Bernhard Chiari (red.), *Auftrag Auslandsinsatz. Neueste Militärgeschichte an der Schnittstelle von Geschichtswissenschaft, Politik, Öffentlichkeit und Streitkräften* (Freiburg i.Br./Berlijn/Wenen, Rombach Verlag, 2012) 13-15.

30 A.J. Bacevich, 'Military Culture and Effectiveness', *Society* 31-1 (1993) 43-47.

31 Edward N. Luttwak, 'Toward Post-Heroic Warfare', *Foreign Affairs* 74-3 (mei/juni 1995) 109-122.

32 Ook wanneer verdragsverplichtingen de grondslag van deelname vormen, zoals in het geval van operatie *Enduring Freedom*, is deze keuzevrijheid nauwelijks minder.

33 Ben Schoenmaker, 'The Debate on the Netherlands Contribution to UNIFIL, 1979-1985', *International Peacekeeping* 12-4 (winter 2005) 586-598.

34 Zie bijv.: Leonard F.M. Besselink, 'Van constitutionele beslissingsmacht tot vermeende politieke zeggenschap: parlementaire betrokkenheid bij de deelname van de Nederlandse krijgsmacht aan internationale militaire operaties' in: A. de Becker e.a. (red.), *De grondwet en het inzetten van strijdkrachten* (Antwerpen/Apeldoorn, Maklu, 2005) 137-169. Van gelijke strekking is: Anamarija Kristic, *De Staten-Generaal en de inzet van de Nederlandse Krijgsmacht. Een onderzoek naar de parlementaire betrokkenheid bij de besluitvorming over deelname aan internationale operaties* (Deventer, Kluwer, 2012). Voor een tegengesteld zie: 'Inzet van de krijgsmacht. Wisselwerking tussen nationale en internationale besluitvorming' (Rapport Adviesraad Internationale Vraagstukken, No. 56, Mei 2007) www.aiv-advies.nl/.

van de Kamer bij de besluitvorming over de buitenlandse inzet van de krijgsmacht flink toegevoegd. Geen regering zal er over peinen eenheden uit te zenden zonder zich van de steun van een parlementaire meerderheid te verzekeren. Omdat een vredesoperatie een *war of choice* is, is het altijd mogelijk om in nauw overleg met de Kamer de bijdrage aan de missie zo te modelleren dat die gewenste meerderheid kan worden gerealiseerd. Met als gevolg dat aard en omvang van de bijdrage niet zozeer worden bepaald door wat de operatie vereist, maar door wat binnenlands-politiek haalbaar is, zoals in het geval van de politietrainingsmissie in Kunduz. Een dergelijke gang van zaken is niet typisch Nederlands. Internationale vredes machten zijn losse coalities van landen die hun bijdragen moeten vormgeven binnen de door de nationale politiek geslagen piketpalen. Zo gaat dat bij *war of choice*.

Blijft de vraag waarom Nederland aan vredesoperaties deelneemt, welk beleid en welke motieven eraan ten grondslag liggen. Een zeker activisme, een bereidheid om relatief veel hooi op de vork te nemen, is ons land bij vlagen niet vreemd geweest. Het is gangbaar hier moreel plichtsbesef achter te vermoeden. Nederland heeft immers toch niet voor niets de opdracht tot bevordering van de internationale rechtsorde in zijn Grondwet vastgelegd.³⁵ En was het niet mede de gidslandgezindheid van ministers als Hans van den Broek die ons land begin jaren negentig in de fuik van Srebrenica dreef?³⁶ Maar Srebrenica is slechts één – wellicht uitzonderlijk – voorbeeld. Hiertegenover staat de casus van UNIFIL, waarbij het kabinet zich vooral liet leiden door de overweging dat meedoen een goede manier was om internationaal – bij de VN en de VS – goodwill en invloed te verwerven, met als hoofdprijs een tijdelijke zetel in de Veiligheidsraad. Nader onderzoek zal moeten uitwijzen welke beweegredenen na 1990 het beleid ten aanzien van vredesoperaties hebben bepaald. Wat we er al van weten, wijst erop dat de profileringsdrang van Buitenlandse Zaken en de overlevingsdrang van de krijgsmacht in ieder geval belangrijke drijfveren zijn geweest, evenals de wens om loyaal te zijn aan de Verenigde Staten. Ook lijkt mij inmiddels

duidelijk dat het grondwetsartikel waarin Nederland zich verplicht de internationale rechtsorde te dienen, in de besluitvorming geen rol van betekenis heeft gespeeld. De regering heeft er nooit een obstakel in gezien om nee te zeggen tegen missies of de deelname daaraan voortijdig af te breken.³⁷ Als het om vredesoperaties gaat, laat Nederland zich geen verplichtingen opleggen, zelfs niet door zijn eigen Grondwet. Zo gaat dat bij *war of choice*.

Bij iedere vredesmacht hebben de gevoeligste punten in het mandaat altijd betrekking op het gebruik van geweld

Vredesoperaties typeren als *war of choice* lijkt wellicht ongepast wegens het beladen woord *war*.³⁸ Toch is dit woord in zoverre van toepassing dat ook vredesoperaties een al dan niet intensieve confrontatie met geweld of de mogelijkheid van geweld met zich meebrengen. Zij zijn alle inherent gevaarlijk. In dit opzicht bestond er tussen bijvoorbeeld de missie op Cyprus en die in Uruzgan slechts een gradueel verschil. Het is niet voor niets dat bij iedere vredesmacht de gevoeligste punten in het mandaat betrekking hebben op de vraag onder welke omstandigheden en in welke mate geweld mag worden aangewend.³⁹ Vredesoperaties kunnen gaan over bemiddeling, wederopbouw en hulp-

35 Grondwet van Nederland, artikel 90: 'De regering bevordert de ontwikkeling van de internationale rechtsorde'. Verder kent alleen de Grondwet van Suriname een soortgelijk artikel (art. 7.1). Dit is aan de Nederlandse Grondwet ontleend.

36 Bob de Graaff, 'Hoe *Dutchbat* in Srebrenica terecht kwam. Of: de morele keuze voor een illusie van veiligheid' in: Jouke de Vries en Paul Bordewijk (red.), *Rijdende treinen en gepasseerde stations. Over Srebrenica, de kredietcrisis en andere beleidsfiasco's* (Amsterdam, 2009) 79-109.

37 S. Rozemond, 'De rechtsorde als voorwendsel' in: D.A. Leurlijk e.a. (red.), *Nederland op vredesexpeditie* (Den Haag, Clingendael, 1996) 30-37. L.F.M. Besselink, 'The constitutional duty to promote the development of the international legal order; the significance and meaning of Article 90 of the Netherlands constitution' in: N.M. Blokker en N.J. Schrijver (red.), *Netherlands Yearbook of International Law* 34 (Den Haag, Asser Press, 2003) 89-138.

38 Voor het typeren van een vredesoperatie als *war of choice* zie: Warren Chin, 'The Transformation of War in Europe 1945-2000' in: Jeremy Black (red.), *European Warfare 1815-2000. Problems in Focus* (Basingstoke/New York, Palgrave MacMillan, 2002) 199. Timothy Edmunds, 'British civil-military relations and the problem of risk', *International Affairs* 88-2 (2012) 267.

39 Voor het vraagstuk van de toepassing van geweld bij vredesoperaties zie: Trevor Findlay, *The Use of Force in UN Peace Operations* (Oxford, Oxford University Press, 2002).

verlening, maar zij gaan altijd over oorlog. Door bewust de term *wars of choice* te hantieren, krijgen we bovendien het kernprobleem van vredesoperaties scherp voor ogen. Er staan bij dergelijke operaties wellicht belangen, maar nooit *vitale* belangen op het spel. Daardoor is het *commitment* begrensd, wat inhoudt dat de bereidheid om risico's te nemen beperkt is. De aandacht voor het gevaar dat de uitgezonden troepen lopen, is groot. Laten we niet vergeten

De wijze waarop militairen hun taken in een vredesoperatie uitvoeren wordt sterk door het risicovraagstuk bepaald

dat in de dagen voorafgaand aan de val van Srebrenica, toen de spanning in en om de enclave opliep, de bezorgdheid in Nederland vooral uitging naar de veiligheid van de Dutchbat-militairen. Edward Luttwak vond dat logisch. Zolang het Westen niet rechtstreeks werd bedreigd, kon het zich, schreef hij, alleen post-heroïsche strijdmethoden veroorloven, gekenmerkt door geduld, terughoudendheid en voorzichtigheid. Te grote ambities om leed en onrecht te bestrijden waren daarom gevaarlijk. Volgens Luttwak diende het Westen een voorbeeld te nemen aan het Romeinse leger, dat zeer bedreven zou zijn geweest in een behoedzame en systematische wijze van oorlogvoeren, sterk gericht op het beperkt houden van de eigen verliezen.⁴⁰

Deze aanbeveling sorteerde geen effect. Niet de Oudheid, maar de technologie leek de beste oplossing voor het vraagstuk van risicodemping. In de jaren tachtig had zich een revolutie in met name de informatietechnologie aangekondigd, die de potentie had het gezicht van

de oorlog ingrijpend te veranderen. De logge strijdkrachten, die vooral veel brute vuurkracht konden genereren, gingen plaatsmaken voor kleine, flexibele krijgsmachten die met grote precisie, goed getimed, zeer gedoseerd maar uiterst effectief, geweld konden aanwenden. Deze technologische ontwikkeling, die als gezegd mede vormgaf aan de post-military society, stond bekend onder namen als *revolution in military affairs* en *third wave warfare*.⁴¹ Een groot voordeel van deze nieuwe vorm van oorlogvoeren, waarin een glansrol voor het luchtwapen leek weggelegd, was dat steeds kleinere aantallen militairen steeds minder risico zouden lopen. Bovendien zou de komst van precisiewapens het mogelijk maken ook de hoeveelheid burgerslachtoffers sterk terug te brengen. En dat was van groot belang bij het voeren van *wars of choice*, omdat westerse krijgsmachten zich daarbij slechts in beperkte mate konden permitteren onschuldige burgers te doden of te verwonden.⁴²

Voor de Golfoorlog van 1991 en de luchtcampagne tegen Joegoslavië, acht jaar later, leken het gelijk van de profeten van de risicovrije oorlog te bewijzen. In de strijd om Kosovo viel aan NAVO-zijde zelfs geen enkel slachtoffer. Dit resultaat maakte indruk, omdat het mogelijk leek geworden, aldus de Canadese publicist Michael Ignatieff, straffeloos oorlog te voeren, zonder verlies van eigen mensenlevens. Hij vond het ironisch dat het Westen bereid was voor een goede zaak of vermeend goede zaak geweld te gebruiken en mensen te doden, zonder dat het daarbij zelf nog gevaar liep. Het Westen ondervond de oorlog niet langer aan den lijve: het voerde een virtuele oorlog. Tegelijkertijd beseftte Ignatieff dat '*our choice to wage 'clean' war may result in wars of exceptional dirtiness*'.⁴³ Hij onderschreef het vermoeden van sceptici dat op dit moderne machtsvertoon waarschijnlijk een asymmetrisch antwoord zou komen. Een voorspelling die enkele jaren later bewaarheid werd toen de Amerikanen en hun bondgenoten in zowel Irak als Afghanistan werden geconfronteerd met verzetsbewegingen waartegen zij hun technisch overwicht slecht te gelde konden maken. De notie van de slachtofferloze oorlog verdween even snel als zij

40 Luttwak, 'Toward Post-Heroic Warfare', 116-120.

41 Tim Benbow, *The Magic Bullet. Understanding the Revolution in Military Affairs* (Londen, Brassey's, 2004). Alvin Toffler en Heidi Toffler, *War and Anti-War. Survival at the Dawn of 21st Century* (Boston/New York/Toronto/Londen, Warner Books, 1993) 64-80.

42 Martin Shaw, *The New Western Way of War. Risk-Transfer-War and its Crisis in Iraq* (Cambridge, Polity Press, 2005) 84-87.

43 Michael Ignatieff, *Virtual War. Kosovo and Beyond* (New York, 2000) 200. Voor een gelijksoortig betoog zie: Jean Baudrillard, *La guerre du Golfe n'a pas eu lieu* (Parijs, Galilée, 1991).

gekomen was, maar dat nam niet weg dat risicodemping een belangrijk kenmerk van het westerse militaire optreden bleef, om niet te zeggen het overheersende kenmerk, zoals de Britse socioloog Martin Shaw betoogt in zijn boek *The New Western Way of War*.

Mijn korte verkenning van het onderzoeksveld heeft ons gebracht bij het risicovraagstuk. Risico als een sleutelwoord in het denken over veiligheid na 1990.⁴⁴ Het lijkt me een juiste typering die een belangrijke verklarende factor kan zijn in de geschiedschrijving over vredesoperaties. Met name vanwege die eerdergenoemde keuzevrijheid wegen bij deze vorm van militair optreden, vanaf het prille begin van de besluitvorming tot aan het einde van de missie, de risico's uitermate zwaar. Zij spaken de politici die erover beslisten, de journalisten die erover schreven, de militairen en hun naasten steeds door het hoofd. De storende vraag: 'Is dit het allemaal wel waard?' ligt voortdurend op de loer. En na afloop, wanneer de militairen weer thuis zijn, staan in de herinnering aan de missie de slachtoffers centraal, inclusief zij die getraumatiseerd zijn teruggekeerd, en niet zozeer het bereikte resultaat. Regeringen realiseren zich dat aan het uitzenden van militairen een groot politiek afbreukrisico kleeft, juist in verband met de altijd aanwezige kans op doden en gewonden, niet alleen onder de eigen troepen, maar ook onder de bevolking in het operatiegebied.⁴⁵ Als het om burgerslachtoffers gaat, is het zeer de moeite waard de beladen theorie van *risk transfer* van Martin Shaw aan de feiten te toetsen. Risk transfer houdt in dat westerse krijgsmachten opzettelijk risico's op de burgerbevolking afwentelen om zo het gevaar voor de eigen militairen te verminderen. Bewust van grote hoogte bombarderen zou een voorbeeld van risk transfer zijn.⁴⁶

Ondanks alle pogingen de risico's te dempen – om ze aanvaardbaar te maken – zijn vredesoperaties gevaarlijk. Juist daarom worden zij aan militairen opgedragen. De essentie van hun professie is het toepassen en incasseren van geweld. De wijze waarop militairen, in een setting van een war of choice, hun taken uit-

FOTO: AVDD, S. HILCKMANN

Risico's in den vreemde. Nederlandse militairen voeren een voetpatrouille uit vanuit Deh Rawod, Afghanistan (mei 2007)

voeren, wordt dan ook sterk door het risicovraagstuk bepaald. Hoeveel risico mocht de commandant van een uitgezonden eenheid van de politieke leiding eigenlijk nemen? Tot hoeveel risico was hij zelf bereid om zijn opdracht uit te voeren? Of beschouwde hij het wellicht als zijn eerste verantwoordelijkheid alle mensen onder zijn bevel veilig door de uitzending te loodsen? Het is mijns inziens geen toeval dat er na afloop van de missie in Uruzgan onder infanterieofficieren een discussie oplaaide waarbij het om dit soort vragen ging. Het heeft ons daar, zo klonk het zelfkritisch, aan een 'offensieve mindset' ontbroken.⁴⁷ Maar er was ook een tegengeluid hoorbaar dat zei dat het optreden in Uruzgan juist te veel vijandgericht was geweest, te zeer gefixeerd op vechten. Hoe dit ook zij, duidelijk is wel dat risico's niet alleen afschrikken maar ook aantrekken. Uit

44 Ook in een ander opzicht wordt de term 'risico' gebruikt om de na afloop van de Koude Oorlog ontstane veiligheidssituatie te typeren. Het Westen werd na 1990 niet langer met rechtstreekse dreigingen geconfronteerd maar alleen nog met risico's, waaronder die van internationaal terrorisme, grensoverschrijdende criminaliteit, onbeheersbare migratiestromen, cyberaanvallen en de gevolgen van klimaatverandering. Zie: Christopher Coker, *War in an Age of Risk* (Cambridge, Polity Press, 2009).

45 Shaw, *The New Western Way of War*, 74.

46 *Ibidem*, 86, 94. Zie ook: William M. Arkin, 'Operation Allied Force: "The Most Precise Application of Air Power in History"' in: Andrew J. Bacevich en Eliot A. Cohen red., *War over Kosovo. Politics and Strategy in a Global Age* (New York, Columbia University Press, 2001) 14.

47 O.P. van Wiggen, 'Borgen van gevechtservaring. Het Tactisch Infanterie Platform', *Infanterie. Officieel orgaan van de Vereniging van Infanterie Officieren* 16-1 (maart 2011) 28-31. '3 reacties "Kernwaarden"', *Ibidem* 16-2 (juni 2011) 13-17.

veel getuigenissen van militairen die in Afghanistan dienden – let wel, merendeels jongemannen van rond de twintig jaar – sprak een grote fascinatie met het gewapende gevecht. Voor hen draaide hun uitzending om de wens zichzelf – hun mannelijkheid – te bewijzen in een situatie van groot gevaar. Ze wilden de spanning en sensatie van het vuurcontact ondergaan en het respect van hun kameraden verwerven. Voor hen draaide het zijn van militair om vechten.⁴⁸

Het bestuderen van vredesoperaties door de lens van het risicovraagstuk, leidt dat niet tot blindstaren op slechts één aspect? Integendeel, het vereist juist een brede blik. Juist die risico's – de kans op doden en gewonden – maken een vredesoperatie tot een vraagstuk dat politiek en samenleving diep kan raken. Vredesoperaties mogen dan in een ver land plaatsvinden, zij worden sterk getekend door de in het thuisland levende opvattingen over hoe de krijgsmacht moet optreden. Ik schetste u eerder de contouren van de post-military society, niet als een keurslijf om de historische werkelijkheid in te persen maar als een leidraad om gericht vragen te kunnen stellen over de relatie tussen krijgsmacht en samenleving. Dat die krijgsmacht de afgelopen decennia sterk is verburgerlijkt en dat de traditionele militaire cultuur daarbij in de verdrukking is geraakt, lijkt geen twijfel. De toelating van vrouwen tot het militaire beroep – dat laatste bastion van mannelijkheid – is daarvan een controversieel aspect geweest. Dit proces van verburgerlijking lijkt de militair niet te hebben gehinderd in zijn of haar hoedanigheid van bijvoorbeeld *peacekeeper* of hulpverlener. Maar wat heeft het betekend voor de uitoefening van de geweldstaak, de kern van het militaire beroep? Moet een leger, wil het tot

vechten in staat zijn, in mentaal opzicht niet wezenlijk anders geaard zijn dan de rest van de maatschappij?⁴⁹ We zullen node moeten onderzoeken hoe het op dit vlak de Nederlandse krijgsmacht is vergaan. Is de *warrior culture* er inderdaad goeddeels verdwenen of is zij toch, zeker in geledingen als het Korps Mariniers en het Korps Commandotroepen, meer resistent tegen het virus van de verburgerlijking gebleken dan de these van de post-military society doet vermoeden? De herhaalde oproep van de commando's aan de politiek 'Laat ons vechten!' lijkt die these inderdaad te ontcrachten, maar de lange tijd zeer terughoudende reactie van de politiek op deze hartenkreet lijkt haar weer te bevestigen. Vechten brengt nu eenmaal, naast morele dilemma's, grote risico's met zich mee.⁵⁰

Ik kom tot een afronding. In 1988 namen duizenden Nederlandse militairen deel aan oefening Free Lion, om daarmee een bijdrage te leveren aan het voorkomen van oorlog. Een oorlog die, mocht hij onverhoopt toch uitbreken, naar verwachting alles verwoestend zou zijn. Gelukkig behield deze oorlog, voor burger en militair, het karakter van een abstracte dreiging, van een angstvisioen hooguit. Na 1990 gingen kleinere groepen militairen geregeld op uitzending naar gebieden waar geweld aan de orde van de dag was of op zijn minst op de loer lag. Oorlog werd weer een realiteit. Die militairen deden tijdens hun uitzending unieke ervaringen op: het verschil met het veilige Nederland was levensgroot. Door de deelname aan vredesoperaties – door wat de militairen beleefden, door de daden die zij verrichtten en door het geweld dat zij toepasten – keerde de oorlog als concrete werkelijkheid terug naar Nederland. Vredesoperaties brachten ons veel politiek debat, tal van discussies in de pers, moeizame morele afwegingen, een periode van nationale zelfreflectie na Srebrenica, verdriet over slachtoffers, bewondering voor dapper gedrag, een gestaag groeiende veteranenpopulatie en een vruchtbaar arbeidsterrein voor militair-historisch onderzoek. ■

48 Voor een impressie van de (gevechts)ervaringen in Uruzgan zie onder meer: Niels Roelen, *Soldaat in Uruzgan* (Amsterdam, Carrera, 2009) en J.M.H. Groen, *Task Force Uruzgan (2006-2010) 'Getuigenissen van een missie'* (Ede, 2012).

49 Voor een goed inzicht in deze problematiek zie: Bernard Boëne, 'How "unique" should the military be? A review of representative literature and outline of a synthetic formulation', *Archives Européennes de Sociologie* 31 (1990) 3-59. De vraag hoe 'anders' de krijgsmacht moet zijn staat ook centraal in: Ben Schoenmaker, *Burgerzin en soldatengeest. De relatie tussen volk, leger en vloot 1832-1914* (Amsterdam, Uitgeverij Boom, 2009).

50 Arthur ten Cate en Martijn van der Vorm, *Callsign Nassau. Het moderne Korps Commando Troepen* (Amsterdam, Uitgeverij Boom, 2012) 128-165.